

Palani Fakata'u Kakato

2022 - 2023

Na'e fakahoko 'o fakatatau ki he fiema'u 'a e
Kupu 22 'o e Lao ki he 'Atita 'a e Pule'anga 2007 (*mo hono Fakatonutonu*)

'OFISI 'O E 'EIKI SEA 'O E FALE ALEA 'O TONGÁ

Talamu'aki 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea

'Oku'ou fiefia ke fakahoko atu 'a e "Palani Fakata'u Kakato" 'a e 'Atita Seniale ki he ta'u fakapa'anga 2022-23 fakatatau ki he kupu 22 'o e Lao ki he 'Atita Fakapule'anga 2007, (ko e Lao). Na'e teuteu'i 'a e palani'ni 'e he 'Atita Seniale mo 'ene kaungāue 'o fakamatala'i 'a 'ene fokotu'utu'u polokalama ngāue ki he ta'u fakapa'anga 2022-23.

Ko hono fa'u 'o e Palani Fakata'u Kakato' 'oku fakahā mai 'e he Lao ke fakakaukau'i fakataha mo ha ngaahi tānaki mai mei he kau ma'u tu'unga tefito; kau Mēmipa 'o e Fale Alea, pea mo fakakaukau'i foki mo e ngaahi 'elia 'oku lahi hono fakatokanga'i 'i he ngaahi ngāue kotoa 'a e ngaahi ngāue'anga fakapule'anga. 'Oku'ou tui ko e Palani Fakata'u Kakato'ni 'e malava pē ha fanga ki'i feliuliuaki ki ai 'a ia 'o ka hoko, 'e fakahā pē 'e he 'Atita Seniale' ki he ngaahi potungāue pē ngaahi kautaha 'oku 'atita'i' 'a e ngaahi fakalelei ko ia lolotonga 'a e ta'u.

Faka'osi, ko e Palani Fakata'u Kakato'ni 'oku'ne fakahā mai 'a e fakakaukau 'a e 'Atita Seniale' ki he fakahoko hono ngaahi fatongia, pea mo hono ngāue'aki 'a e ivi ngāue 'oku 'oange kiate ia' 'i he ta'u fakapa'anga 'oku tau hanga atu ki ai. 'I he taimi tatau, 'oku'ne 'oange ki he Fale Alea 'a e ngaahi tu'unga fe'unga ke fakatefito ai hono fakamaau'i 'a e faifatongia 'a hono 'Ofisi lolotonga 'a e ta'u 2022-23.

.....
Lord Fakafanua
'EIKI SEA 'O E FALE ALEA 'O TONGA

22 'o Sune, 2022

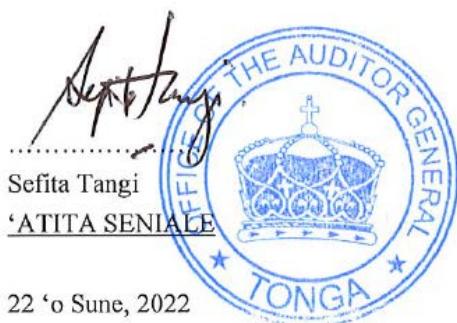
Ko e Palani Fakata'u Kakato'ni ko e 'uluaki me'angāue ia ki he fakamatala fatongia 'o hoku 'Ofisi. Ko e ngaahi ngāue 'atita mo e ngaahi lipooti 'oku palani 'e hoku 'Ofisi' ke fakahoko 'i he ta'u 2022-23 'oku 'oatu kotoa ia 'i he Palani Fakata'u Kakato'ni.

Hangē pē ko ia na'e fai 'i he ngaahi ta'u ki mu'a, na'e fakahū atu 'a e palani' ki he Hou'eiki Fakaofonga 'o e Falealea ki ha'anau tānaki mai 'o a'usia ai 'a e Palani Fakata'u Kakato ko 'eni'. Pehē foki, 'oku fenāpasi 'a e ngaahi ngāue 'i he palani' mo e ivi ngāue mo e pa'anga na'e fakahū atu 'i he 'emau patiseti ki he 2022-23.

Ko e palani, 'i he fakalukufua, 'oku fekau'aki hangatonu ia mo e Palani Lōloa Fakata'u Nima 'a e 'Ofisi, 2019-2024, pehē foki ki he Palani Lōloa 'a Tonga hono II, 2015-2025, 'a ia 'oku makatu'unga 'i he ngaahi Taumu'a Fakalakalaka (SDGs) 'a e UN. Kuo'mau toki kamata 'a hono vakai'i 'o e mateuteu mo e 'i ai ha ngaahi me'afua 'i he ngaahi ngāue'anga kotoa 'a e Pule'anga' ki he feinga ke ma'u 'a e MDGs, pea 'e fakahoko 'a e ngāue lahi'ni 'i he ngaahi ta'u ka hoko mai'.

Ko homau tūkuingata ke fakahoko homau fatongia' pea ke ma'u 'a e 'amanaki 'a e kau taki', ko e mahu'inga taha kiate kimautolu'. Ko 'eku mēmipa ko ia 'i he Kōmiti Pa'anga 'a e Fale Alea mo e Kōmiti Vakai Faka'atita 'a e Kapineti' te'u malava ai 'o vakai ki ha ngaahi fokotu'u fakalelei ki he palani ko 'eni' pea ke kei tauhi pē 'a e tu'unga tau'atāina 'a e 'Atita Seniale.

Te'mau hokohoko atu pē hono 'oatu 'a e ngaahi fakamatala, fale'i mo e fakapapau 'oku totonu, tau'atāina mo falala'anga ki he Fale Alea' mo e kau taki' hono kātoa, 'o 'emau tūkuingata kakato ki he ngāue faka'atita 'oku anga haohaoa ke'ne tokoni'i hake 'a e taliui mo e 'ata-ki-tu'a 'o e ngaahi ngāue hono kotoa pē 'a e pule'anga.

Sefita Tangi

'ATITA SENIALE'

22 'o Sune, 2022

Kanotohi

Ngaahi Peesi

Talamu'aki 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea	1
Fakafe'iloaki 'a e 'Atita Seniale	2
1. Ko homau fatongia mo e ngaahi koloa ngaohi	4
1.1 Ko homau fatongia	4
1.2 Ko 'emau ngaahi koloa ngaohi	4
2. Ngaahi ngāue faka'atita ke fakahoko	6
2.1 Ko hono filifili 'a e ngaahi 'elia ke sivi faka'atita	6
2.1.1 Lipooti 'atita makehe	6
2.1.2 Lipooti faka'atita 'o e ngaahi ngaeue fakapa'anga	6
2.1.3 Lipooti faka'atita 'o e ola	6
2.1.4 Lipooti faka'atita 'o e faipau ki he lao	7
 Fakalahi A: Mape Folau 'o e Fakahoko Fatongia	8
Fakalahi E: Ko 'emau ngaahi koloa ngaohi ki he 2022-23	9
Fakalahi F: Ko anga hono fili ha 'elia ke 'atita'i 'o e ola	20
Fakalahi H: Patiseti Fakaangaanga Fakamole Faka-Polokalama mo e Polokalama	21
si'i 'o e Ta'u 2022-23	
Fakalahi I: Patiseti Fakaangaanga Hūatu mo e Hūmai ki he Ta'u 'e tolu (3) ka hoko	27

1 Ko homau fatongia mo e ngaahi koloa ngaohi

1.1 Ko homau fatongia

‘I he *Lao ki he ‘Atita ‘a e Pule’anga 2007 (mo hono fakatonutonu)*, ‘oku fokotu’u ai ‘a e ‘Atita Seniale ko e ‘atita pule ma’ae pule’anga ke’ne fakahoko ‘a hono sivi faka’atita ‘a e ngaahi ngāue fakapa’anga, founa ngāue, mo e ‘atita’i ‘a e ola ki he pa’anga ‘a e fonua. ‘Oku kau ki henri ‘a e ‘atita’i mo hono lipooti ki Fale Alea ‘o fou atu ‘i he ‘Eiki Sea ‘a e tu’unga fakapa’anga ‘o e ngaahi potungāue ‘a e pule’anga, ngaahi fakafofonga ‘o e pule’anga, ngaahi pisinisi ‘a e pule’anga, mo e ngaahi poloseki langa fakalakalaka; mo hono vakai’i mo e tali ‘o e ngaahi fakamatala pa’anga ‘a e ngaahi pisinisi ‘a e pule’anga ‘oku ‘atita’i ‘e he ngaahi kautaha ‘atita taautaha.

Te’mau óatu ha ngaahi lipooti totonu, fale’i mo e fakapapau tau’atāina ki he Fale Alea’ fekau’aki mo e falala’anga ‘o e ngaahi fakamatala pa’anga ki hono tokanga’i mo pule’i ‘o e pa’anga’ mo e ngaahi koloa ‘a e Pule’anga.

Ko e ‘Atita Seniale ko e ‘ofisa ngāue tau’atāina ia ‘a e Fale Alea’, pea kuo pau ‘e ‘ikai ke pule’i pe tu’utu’unia fakangāue ia mei he Fale Alea pe ko e Pule’anga ‘i he’ene fakahoko ‘a ‘ene ngaahi ngāue mo hono ngaahi fatongia’.

‘Oku tanaki atu ki he *Lao ki he ‘Atita ‘a e Pule’anga 2007 (mo hono fakatonutonu)* ‘e he ngaahi lao kehe. Hangē ko e *Lao ki he Pule’i ‘o e Pa’anga ‘a e Pule’anga 2002* ‘oku fiema’u ai ‘a e Minisitā Pa’anga ke ne fakahū atu ki he Fale Alea ‘i he ta’u kotoa pē ‘a e fakamatala pa’anga fakata’u kuo ‘osi sivi faka’atita’i.

1.2 Ko ‘emau ngaahi koloa ngaohi

‘Oku tokangaekina ‘e he ‘Atita Seniale’ ‘a e ngaahi sino’i ngāue ‘oku laka hake ‘i he 212. ‘Oku kau ki he ngaahi sino’i ngāue ko’eni ‘a e vahevahe iiki ‘o e ngaahi potungāue ‘a e pule’anga’, ngaahi pisinisi ‘a e pule’anga’, pea mo e ngaahi poloseki langa fakalakalaka mo e ngaahi tokoni mo e alaa meá pehē.

Ko ‘emau ngaahi koloa ngaohi ‘oku fakafa’ahinga ia ki he kalasi ‘e fā (4):

- **Koloa ngaohi 1: Lipooti ‘atita makehe**

Fakapapau’i, fale’i mo e tokoni ki Fale Alea pea mo e fonua fakalukufua ‘o fakafou ‘i he Lipooti Fakata’u ‘a e TOAG, patiseti fakata’u, palani fakata’u, ngaahi lipooti ‘atita makehe mo e ngaahi ngāue tokoni kehe. ‘Oku kau ki henri mo e tokoni ki he ngaahi va’a kehe ‘a e ‘Ofisi.

- **Koloa ngaohi 2: Lipooti faka’atita ‘o e ngaahi ngāue fakapa’anga**

Ko hono sivi faka’atita ‘o e kotoa ‘o e ngaahi fakamatala fakapa’anga: fakamatala pa’anga fakata’u ‘a e Pule’anga’, fakamatala fakakuata ‘a e Pule’anga pea mo hono sivi faka’atita mo e vakai’i ‘o e ngaahi fakamatala pa’anga ‘a e ngaahi pisinisi ‘a e Pule’anga.

- **Koloa ngaohi 3: Lipooti faka'atita 'o e ola**
Ko e ngaahi kaveinga kuo fili' ke taimi totonu hono vakai'i pea lipooti.
- **Koloa ngaohi 4: Lipooti faka'atita 'o e faipau ki he lao**
Sivi faka'atita 'o e kotoa 'o e ngaahi potungāue 'a e pule'anga pea mo e ngaahi poloseki langa fakalakalaka.

Fakaikiiki 'o e ngaahi koloa ngaohi 'oku 'i he fakamatala *Fakalahi E*

2 Ngaahi ngāue faka'atita ke fakahoko fakaangaanga

2.1 Ko hono filifili 'a e ngaahi 'elia ke sivi faka'atita

2.1.1 Lipooti 'Atita Makehe

Fakapapau'i mo pale'i ki Fale Alea, kau talekita pea mo e fonua fakalukufua 'o fakafou 'i he lipooti fakata'u 'a e TOAG, patiseti fakata'u, palani fakata'u, ngaahi lipooti 'atita makehe mo e ngaahi ngāue tokoni kehe. Ko e 'Iuniti Pule'i 'oku'ne toe tokoni ki he ngaahi va'a kehe 'o e 'Ofisi.

2.1.2 Lipooti faka'atita 'o e ngaahi ngāue fakapa'anga

Ko e Lao ki he 'Atita 'a e Pule'anga 2007 (mo hono Fakatonutonu) 'oku'ne fakamafai'i ai 'a e 'Atita Seniale ke'ne fakapapau'i ko e fakamatala pa'anga a e Pule'anga 'oku 'atita'i 'i hono taimi totonu 'o fakatatau mo e Lao ki hono Pule'i 'o e Pa'anga 'a e Pule'anga 2002. Kau ki heni 'a hono fakapapau'i 'oku 'i he tu'unga mā'olunga 'a e ola hono sivi faka'atita 'o fakatatau ki he ngaahi tu'unga sivi faka'atita 'oku fiema'u 'e he kautaha 'a e ngaahi 'Ofisi 'Atita Fakapule'anga 'o Māmani' (ISSAI).

Ko e 'Atita Seniale ke'ne toe fakapapau'i 'oku 'atita'i fakata'u 'a e ngaahi pisinisi 'a e pule'anga' pea ke'ne vakai'i mo tali 'a e ngaahi fakamatala pa'anga 'a e ngaahi pisinisi 'a e pule'anga kuo 'osi 'atita'i 'e he ngaahi kautaha taautaha.

2.1.3 Lipooti faka'atita 'o e ola

Pehē foki, 'oku fakamamafa'i 'a e 'Atita Seniale' ke'ne sivi'i 'a e ngaahi ngāue 'a e ngaahi potungāue 'a e pule'anga pe na'e fakahoko 'i he founa 'oku fakapotopoto, ngāue totonu mo ma'u 'a e ola na'e fokotu'u 'i hono ngāue'aki 'a e pa'anga 'a e fonua 'i he taimi kotoa pē.

'Oku fili á e ngaahi 'elia ki he 'atita'i 'o e maa'usia 'o e ola 'i loto 'í ha fa'unga palani 'oku'ne fakakaukau'í 'a e ngaahi fakahoko ngāue 'a e sekitoa pule'anga ki he taumu'a ó e Fa'unga Palani Langa Fakalakalaka á Tonga hono II (TSDF II). Ko e vīsone mo e ngaahi taumu'a ko'eni' 'oku kau ki hení á e:

Paotoloaki 'a e fakalakalaka ke fakalekesi e mo'ui ki he taha kotoa.

Tupulekina e ngāue kafataha ki he fakalakalaka pea ke tu'uloa e tupu faka'ekonōmika

‘Oku poupouí eni é he ngaahi vīsone fakafonua é fitu:

1:	Tupulekina e ngāue fakataha pea ke tu’uloa mo longomo’ui e ‘ilo faka’ekonōmika.
2:	Tupulekina e ngāue kāfataha pea ke tu’uloa e palanisi ‘a e fakalakalaka ‘i ‘uta mo kolo pea pehē ki he ngaahi tukui motu
3:	Tupulekina e ngāue kafataha pea ke tu’uloa mo fakaivia e fakalakalaka ‘a e tangata/fefine ‘i he vahevahe taau.
4:	Tupulekina e ngāue kafataha pea ke tu’uloa e taliui ki he pule lelei pea ke leleiange ‘a e pule ‘a e lao
5:	Tupulekina e ngāue kafataha pea ke tu’uloa e fakalakalaka ‘o e ngaahi ngāue lalahi mo e tekinolosia
6:	Tupulekina e ngāue kafataha pea ke tu’uloa mo lelei ange ‘a hono pule’i ‘o e kelekele mo e ‘ātakai pea ke fakasi’isi’i e tu’u laveangofua ki he feliusiuaki e ‘ea
7:	Tupulekina e ngāue kafataha pea hokohoko atu e ngaahi ngāue fakataumalu’i fonua pea mo e pule tau’atāina.

‘Oku’mau fekumi ke fakapapau’i ko e ngaahi ‘ēlia ke fakahoko ki ai ‘a e sivi-faka’atita té nau tokoni lahi ki he a’usia ‘o e Ngaahi Taumu’u Ola ‘o e Fa’unga Palani Langa Fakalakalaka Fakafonua. ‘Oku ‘i ai foki mo e tokanga mavahe ki ha ngaahi ‘elias ‘oku hā mei ai ha ngaahi fakamole taétotonu pe taéfaiotonu pe taéfakapotopoto ke kau mo ia hono sivi-faka’atita.

Tanaki atu ki ai mo hono vakai’i ‘o e ngaahi fa’unga fakamatala ‘a e ngaahi potungāue mo e kau fakaofonga ‘o e Pule’anga.

2.1.4 Lipooti faka’atita ‘o e faipau ki he lao

Ko e ‘Atita Seniale ke’ne tokanga’i ‘oku faipau, vakai’i mo fakapapau’i ‘a e fakahoko ‘o e ngaahi fatongia pule’i fakapa’anga, kau ai hono tauhi ‘o e ngaahi lekooti fakatauhitohi mo ha founiga fakatauhitohi fe’unga ki he pule’i fakaloto-potungāue ke fakapapau’i ‘oku faipau ‘a e ngaahi potungāue, ngaahi fakaofonga ‘a e pule’anga mo e ngaahi pisini ‘a e pule’anga ki honau ngaahi fatongia pule’i fakapa’anga ‘i he lao.

Ko e ‘Atita Seniale ke’ne toe fakapapau’i ‘oku ‘atita’i fakata’u ‘a e ngaahi poloseki langa fakalakalaka lalahi. ‘Oku kau ki hen ‘a e ngaahi poloseki fakalakalaka kotoa ‘oku tokanga’i mo pule’i ‘e he ngaahi potungāue mo e kau fakaofonga ‘o e pule’anga (MDA’s).

Ko e ngaahi makatu’unga ki hono fili ‘o e ngaahi ngāue ke ‘atita’i fakata’u ‘oku kau ai ‘a e:

- vakai’i ‘a e ngaahi ‘elias ‘e malava ke hoko ha tu’utāmaki ‘i hono ‘ātakai ka ‘oku ‘i ai ‘a e ngaahi me’ā ke’ne pule’i ‘i he ngāue’anga ‘oku ‘atita’i, ke’ne poupou’i hono teuteu’i ‘o ‘enau fakamatala pa’anga.
- lahi ‘o e patiseti ki he potungāue ‘o fakahoa ki he patiseti fakalukufua ki he ta’u.

Fakalahi A

Mape Folau ‘o e Fakahoko Fatongia

Fakalahi E

Ko ‘emau ngaahi koloa ngaohi 2022-23

Na’e fatu ‘a e patiseti ‘a e ‘Ofisi ki he 2022-23 ‘o fakatefito ki he ngaahi koloa ngaohi ‘e fā (4) ko’eni:

- **Koloa ngaohi 1:** Lipooti ‘Atita Makehe. Fakapapau’i mo fale’i ki he Fale Alea, kau taki, pea mo e fonua fakalukufua ‘o fakafou ‘i he Lipooti Fakata’u ‘a e TOAG, patiseti fakata’u, palani fakata’u, ngaahi lipooti ‘atita makehe mo e ngaahi ngāue tokoni kehe. ‘Oku kau ki henī mo e tokoni ki he ngaahi ‘iuniti kehe ‘a e ‘Ofisi.
- **Koloa ngaohi 2:** Lipooti faka’atita ‘o e ngaahi ngāue fakapa’anga. Ko hono ‘atita’i taimi totonu ‘o e fakamatala pa’anga ‘a e pule’anga. Kau atu ki ai mo hono ‘atita’i taimi totonu ‘a e ngaahi pisinisi ‘a e pule’anga’ mo hono vakai’i mo hono tali ‘o e ngaahi fakamatala pa’anga ‘a e ngaahi pisinisi ‘a e pule’anga ‘oku sivi faka’atita ‘e he kautaha ‘atita tau’atāina mei tu’ā.
- **Koloa ngaohi 3:** Lipooti faka’atita ‘o e ola. Ke fakahoko taimi totonu hono lipooti ‘a e ngaahi ola faka’atita ‘o e ngaahi kaveinga kuo fili. Kau atu ki ai ‘a hono sivi ‘o e fakahoko fatongia ‘a e ngaahi potungāue mo e kau fakafofonga ‘a e pule’anga
- **Koloa ngaohi 4:** Lipooti faka’atita ‘o e faipau ki he lao. Ke fakahoko fakata’u ‘a hono sivi faka’atita ‘o e faipau ki he lao ‘a e ngaahi potungāue ‘a e pule’anga, ngaahi tokoni pea mo e ngaahi poloseki fakalakalaka.

Ko ‘emau ngaahi lipooti ‘oku fa’u

‘Oku fakahoko atu ki he Fale Alea, ko ‘emau kalaieni (client) ‘uluaki ia, ‘a e ola ‘o ‘emau ngāue ‘i he ‘emau ngaahi lipooti. ‘Oku fakahā ‘e he ngaahi lipooti ko ’enī ki he Fale Alea ‘a e fakakaukau tau’atāina ‘a e ‘atita ki he taau mo fe’unga ‘a e taliui mo e malu ‘o e ngaahi founa pule’i ‘o e koloa ‘a e pule’anga’. Talu mei hono fanonganongo ‘a e Lao ki he ‘Atita ‘a e Pule’anga 2007(mo hono Fakatonutonu), mo ‘emau feinga ke lipooti ki he Fale Alea ‘a e ngaahi me’ā felāve’i:

- mo ‘emau ngaahi polokalama ‘atita’i ‘o e ola, ‘a ia ‘oku’mau tokanga ai ki he ngaahi me’ā felāve’i mo e ‘aonga, fakapotopoto mo e ‘ikai fakamole taéfakapotopoto hono pule’i ‘o e ngaahi koloa ‘a e pule’anga
- mo e sivi faka’atita makehe ki ha ngaahi me’ā mahu’inga ‘o kau ki ai ‘a e ngaahi ngāue taéfakalao, ngāue hala mo e ngāue kākā
- ko ‘emau to e vakai’i mo e ngaahi sivi-faka’atita ‘o e ngaahi fakamatala pa’anga fakakuata mo fakata’u ‘a e pule’anga
- ko e ngaahi ola ‘o e ngaahi sivi-faka’atita fakata’u ‘o e ngaahi fakamatala pa’anga mo e ngaahi fakamatala ‘o e tupu mo e mole ‘o e ngaahi pisinisi kehekehe ‘a e pule’anga
- ko e ngaahi lipooti ki hono founa pule’i fakalotofale pea mo e founa ngāue.

‘Oku’mau to e fakahū atu ki he Fale Alea ‘a e Palani Fakata’u mo e Lipooti Fakata’u ‘a e ‘Atita Seniale’ ke fakahoko atu ki he Fale Alea’ ‘a e palani ngāue mo e ngāue na’ē hoko fakatou’osi.

Ko e ngaahi ngāue kehe ‘oku fakahoko ki he Fale Alea

‘Oku’mau fakalahi atu ki he’emau ngaahi lipooti ‘a e ngaahi ngāue kehe ma’ae Fale Alea. Ko e ngaahi ngāue ko ‘ení ‘oku’nau tokoni ke tupulekina ai pe ‘a e taliui mo e fakahoko fatongia lelei, pea tu’uaki ‘a e pule’i lelei ‘i he sekitoa faka-pule’anga.

‘Oku kau ‘i he ngaahi ngāue ko eni’ ‘a e:

- ngaahi fale’i mo e tokoni ki he Fale Alea, kau taki pea mo e fonua fakalukufua ‘i he ngaahi me’a ‘oku kaunga tonu ki he ’enau fekumi
- ngaahi tali ki he ngaahi fehu’i mei he Houéiki Mēmipa ‘o e Fale Alea, ngaahi potungāue, kau fakaofonga ‘o e pule’anga mo e kakai, ‘i he taimi ‘e ni’ihī ‘oku a’u ‘o fakahoko ai ‘a e sivi-faka’atita kakato
- fale’i ki he kau taki mo e ngaahi sekitoa fakapule’anga kehe, ‘i he ngaahi me’a felāve’i mo e lao fakaangaanga, ngaahi fokotu’utuú ki he anga ‘o e pule’i ‘o e pa’anga, mo e ngaahi fakalakalaka lalahi ki he fa’unga mo e taumu’ā ‘o e taliui
- ngaahi fakahinohino ki he ngaahi sekitoa fakapule’anga ‘i he ngaahi me’ā ko e ola ó ha sivi-faka’atita ‘oku nau felāve’i hangatonu mo e pule lelei, pule’i ‘o ha ngāue, mo e taliui, ke tokoni ke toe fakalakalaka ange ‘a e fakahoko fatongia ‘i he kaha’u
- fale’i ki he ngaahi sino tau’atāina mei tu’ā ‘i he ngaahi fakalakalaka foóu felāve’i mo e sekitoa fakapule’anga, kau ai á e ngaahi fale’i ki he ngaahi tu’utu’uni fakaangaanga felāve’i mo e tauhitohi mo e ‘atita.

‘I hono fakahoko ‘o e ngaahi ngāue ko’eni, ‘okú mau ngāue’aki ‘a e ngaahi poto’í ngāue mo e taukei ‘oku lolotonga ma’u ‘e he ‘Ofisi ‘Atita ke fakaáiái á e fakalakalaka tuúloa ‘i he anga haohaoa, taliui mo e ‘ata-ki-tu’ā ‘i hono pule’i ‘o e ngaahi koloa ‘a e pule’anga.

Koloa ngaohi 1: Lipooti ‘Atita Makehe

Ngaahi tefito’i fatongia

Ko e ngaahi me’ā mahu’inga ‘i hono fa’u ‘o e ngaahi koloa ngaohi ko’eni:

- patiseti, palani ngāue loloa, palani fakata’u mo e lipooti fakata’u;
- fakamatala pa’anga ‘a e ‘Ofisi ‘Atita kuo ‘osi ‘atita’i;
- polokalama ako mo e fakalakalaka ‘o e kaungāue, ngaahi tohi fakahinohino, ngaahi tu’utu’uni ngāue mo e ngaahi sīpinga ngāue, ngaahi uepisaiti (web-sites), fakamatala pa’anga;
- ngāue poupou ki he ‘Ofisi; mo e
- ngaahi ngāue fale’i kehe hangē ko e:
  - fale’i mo e ngaahi tokoni ki he Fale Alea kau ai á e Kōmiti Tuúma’u ki he Ngaahi Meá Fakapaángā mo e Ngaahi Fakamatala Fakapa’anga Fakapuleángā, Houéiki Mēmipa, Puleángā, kau fakafofonga ó e sekitoa puleángā kehe pea mo e kakai fakalukufua.

Ivi ngāue

Ko e ‘Iuniti Pule’i Faka’ofisi ‘oku fakafatongia’aki ‘a e Koloa Ngaohi 1: Ngaahi Lipooti ‘Atita Makehe, mo e kaungāue ‘e toko hongofulu (10), ‘o tataki ia ‘e he Talēkita Pule. Kuo ‘osi vahe’i ki he kaungāue ‘a e houa takitaha, ‘a ia ko e houa ko ia’ ‘oku fekau’aki tonu pe ia mo ha ngāue e fakahoko ki he Koloa Ngaohi ‘a e ‘Iuniti’ni ‘o hangē ko ‘ene hā ‘i he *Fika 1*. ‘I he *Tepile 1.1* ‘oku hā ai ‘a e ngaahi houa ngāue ‘a e ‘Iuniti’ni pea ko e *Tepile 1.2*, ko e fakamole fakapolokalama ia ‘a e ‘Iuniti’ni ki he Patiseti 2022-23.

Tepile 1.1: Houa ngāue ‘a e kaungāue ki he 2022-23

Hingoa	Lakanga	Houa Ngāue
(‘atā)	Talēkita Pule	-
Teuila Tai	‘Ofisa ki he kaungāue	1,070
Tevita Tu’amoheloa	‘Ofisa ki he me’ā fakakomipiuta	1,142
‘Etita Tonga	Tokoni Sekelitali	1,142
Pateli Fanguna	‘Atita	1,142
Vangana Fangaloka	Tauhitohi	1,142
Olive Finau	‘Ofisa ki he ngaahi houa ngāue	1,142
Grace Filimoehala	‘Ofisa Fetu’utaki/Tauhi Laipeli	1,142
Salome Manumu’ā	Talitali kakai/Faile	1,142
Maamahelotu Moala	Faka’uli/Tauhingoue	1,142
Taniela Lātū	Faka’uli/Tangatafekau	1,142
Kātoa ‘o e houa ngāue ‘a e ‘Iuniti Pule’i		11,348

Tepile 1.2: Fakamole fakapolokalama si’i ‘a e ‘iuniti (vakai ki he Fakalahi H, peesi 22-23 ‘oku fakaikiiki ai ‘a e Fakakātoa ‘o e polokalama 01, mo hono polokalama si’i)

Polokalama si’i	Mahu’inga
Kaungāue tu’uma’u (10xx)	326,900
Kaungāue lau’aho (11xx)	8,300
Fefononga’aki & Fetu’utaki (12xx)	82,100
Tauhi mo fakalelei me’angāue (13xx)	31,800
Totongi koloa mo e ngāue (14xx)	349,600
Fakamole ki he ngaahi ngāue lalahi (20xx)	50,100
Kātoa	
	\$848,800

Me’afua fakafuofua

‘Oku hā ‘i he *Fika E1* ‘a e ngaahi me’afua ke fua’aki ‘a e ‘atita ‘o e ngaahi me’ā mahu’inga ‘i he koloa ngaohi ‘e fakahoko ‘i he 2022-23, ‘a ia ko e konga ia ‘o e ngaahi ngāue ke fakahoko.

Fika E1 Koloa ngaohi 1: Lipooti ‘Atita Makehe

Me’afua ‘o e fakahoko ngāue	Me’afua	Taketi 2022-23	Ola	Taketi 2021-22	Ola totonu 2020-21
			‘amana ki ki ai 2021-22		
Lahi					
Ngaahi Lipooti ‘a e ‘Atita Seniale (a)	Fika	6	6	6	6
Ngaahi Ngāue Tokoni (e)	Fika	2	2	2	3
Ngaahi ngāue poupou (f)	Fika	6	6	6	6
Lelei					
Fakakātoa hono tali ‘e he kakai ‘o e ngaahi lipooti ‘atita (h)	Maaka	8	8	8	8
Taimi totonu					
Ngaahi Lipooti ‘a e ‘Atita Seniale ke ‘ave ‘i loto ‘i he taimi kuo tu’utu’uni ‘e he Lao	Peseti	95	95	95	100
Ngaahi ngāue tokoni kehe ke ‘ave ‘i he taimi kuo fai ki ai ‘a e lototaha.	Peseti	95	95	95	100
Ngaahi ngāue poupou ke ‘ave ‘i he taimi kuo fai ki ai ‘a e felotoi	Peseti	95	95	95	100
Fakamole					
Kātoa fakamole	\$afe		\$848		

- (a) ‘Oku kau ‘i he ngaahi lipooti ‘a e ‘Atita Seniale ‘a e Patiseti, Palani Fakata’u Tolu, Palani Fakata’u, Lipooti Fakata’u, Fakamatala fakata’u ‘a e ‘Ofisi ‘Atita pea mo e ‘Atita ‘o e ngaahi ngāue fakapa’anga & Faipau ki he Lao pule’i ‘o e ngāue fakapa’anga.
- (e) Ngaahi tokoni kehe faka’atita ‘oku kau ai ‘a e ngaahi fale’I ki he Komiti Pa’anga ‘a e Fale Alea, kau mēmipa ‘o Fale Alea, Pule’anga mo e ngaahi sekitoa faka-pule’anga.
- (f) Hangē ko e ako mo e fakalakalaka ‘o e kaungāue, ngaahi tohi fakahinohino he pukepuke ‘a e tu’unga ngāue, tohi tu’utu’uni, peesi faka’ofisiale.
- (h) Ko e fakakātoa hono tali ‘e he kakai ‘o e ngaahi lipooti ‘a e ‘atita ‘oku fua’aki ‘a e maaka ‘oku kamata mei he 1 ki he 10: ‘a ia ko e ma’ulalo taha ‘a e 1 pea lelei taha ko e 10.

Me’afua ‘o e fakahoko fatongia

- Ko e tefito’i me’ā fua ki he fakahoko fatongia ‘a e va’ā ni ‘e vakai’i ia ‘o fakatatau ki he ngaahi me’afua ni:
- Fakakakato ‘a e ngaahi ngaue na’e fakaangaanga kiai.
  - Maa’usia e taimi ngaue ‘i hono taimi totonu. Ko e ngaahi lipooti ‘a e va’ā ni ke kakato pē ‘o fakatatau ki he lao’ pea ke’ne ma’u aipe ‘a e taimi ‘oku fiema’u mai ai ‘e he ‘Atita Seniale.
  - Houa ngāue ‘a e ofisa ngaue ki he akauni elia takitaha
  - Ke tokanga’i mo lekooti kakato ‘a e ngaahi koloa ‘a e ‘Ofisi, naunau, lekooti ‘o e ngaahi me’ā paaki ke pule’i lelei ‘ehe ‘ofisi ke fakakakato pe he taimi kotoa.
  - Ke kakato e koloa ngaohi’ ‘i loto pe he houa kuo palani.

Koloa ngaohi 2: Lipooti faka’atita ‘o e ngaahi fakamatala fakapa’anga
 Ke ‘atita’i taimi totonu ‘a e ngaahi pisinisi ‘a e pule’anga’ ‘o kau ai mo hono vakai’i mo hono tali ‘a e ngaahi fakamatala pa’anga ‘a e ngaahi pisinisi ‘a e pule’anga ‘oku sivi faka’atita ‘e he kautaha ‘atita tau’atāina mei tu’ā. Kau atu ki ai mo hono ‘atita’i taimi totonu ‘o e fakamatala pa’anga ‘a e pule’anga.

Ngaahi tefito’i fatongia

Ko e ngaahi me’ā mahu’inga ‘i hono fa’u ‘o e koloa ngaohi ko’eni ko e:

- Ko hono tukuatu ‘a e lipooti ‘atita ‘i hono fakama’opo’opo ‘a hono tauhi, ngāue’aki mo hono lipooti ‘o e sino’i pa’anga mālōlō ‘a e kau memipa mo e kaungāue ‘a falealea ‘o Tonga.
- Ko hono tukuatu ‘a e lipooti ‘atita ‘i hono fakamā’opo’opo ‘o e fakamatala pa’anga ‘a e ngaahi pisinisi ‘a e pule’anga.
- Ko hono vakai’i mo tali ‘a e ‘atita ‘o ha pisinisi ‘a e pule’anga na’e fakahoko ‘e ha pisinisi taautaha.
- Ko hono ‘oatu ha lipooti ki he kau pulengaue fekau’aki mo e ngaahi matavaivai ‘i hono tauhi ‘o e lekooti fakapa’aga pe ko hono fakamatala’i ‘a e ngae fakapa’anga ‘a e ngaahi pisinisi ‘a e pule’anga.
- Setifikeiti kuo tukuatu he lipooti fakamatala pa’anga fakakuata ‘a e pule’anga.
- Ko hono fa’u mo tukuatu ha lipooti ke tokoni ki ha faitu’utu’uni ‘o fekau’aki mo ha pisinisi ‘a e pule’anga.

Ivi ngāue

Ko e ‘Iuniti Sivi Faka’atita ‘o e Ngaahi Ngāue Fakapa’anga ‘oku fakafatongia’aki ‘a e Koloa Ngaohi 2, mo e kaungāue ‘e toko hiva (9) ‘o tataki ‘e he Talēkita Pule. Ko e kaungāue ‘e toko 9 ‘oku vaheua ia ‘i ha Va’ā Ngāue ‘e 2. Ko e Va’ā Ngāue 1, ‘oku fakafatongia’aki kinautolu ‘i hono ‘atita’i ‘a e kotoa ‘o e ngaahi Kautaha Fakapule’anga pea ko e Va’ā Ngāue 2, ‘oku fakafatongia’aki kinautolu ‘i hono ‘atita’i ‘a e Fakamatala Pa’anga ‘a e Pule’anga (Public Accounts). Kuo ‘osi vahe’i ki he kaungāue ‘a e houa takitaha, ‘a ia ko e houa ko ia’ ‘oku fekau’aki tonu pe ia mo ha ngāue ke fakahoko ki he Koloa Ngaohi ‘o e ‘iuniti’ni ‘o hangē ko ‘ene hā’i he *Fika 2*. ‘I he *Tepile 2.1* ‘oku hā ai ‘a e ngaahi houa ngāue ‘a e ‘Iuniti’ni pea ko e *Tepile 2.2*, ko e fakamole fakapolokalama si’i ia ‘a e ‘Iuniti’ni ki he Patiseti 2022-23.

Tepile 2.1: Houa ngāue ‘a e kaungāue ki he 2022-23

Hingoa	Lakanga	Houa ngāue
Kelepi Makakaufaki	Talēkita Pule	877
Va’ā Ngāue 1:		
Sitiveni Nau	‘Atita Pule	1,142
Lovely Afu	‘Atita Mā’olunga	1,142
Seini M Fakalolo	‘Atita	1,142
‘Akuila M P Lomu	‘Atita	1,142
Va’ā Ngāue 2:		
Pita Taufatofua	‘Atita Pule	1,142
Taniela Mahe	‘Atita Mā’olunga	1,142
Pauline Tupou	‘Atita Mā’olunga	1,142
Sokopeti Polutele	‘Atita	1,142
Kātoa ‘o e houa ngāue		10,013

Tepile 2.2: Fakamole fakapolokalama si'i (vakai ki he Fakalahi H, peesi 23, polokalama 02, polokalama si'i 01)

Polokalama si'i	Mahu'inga
Kaungāue tu'uma'u (10xx)	501,600
Totongi koloa mo e ngāue (14xx)	2,900
Kātoa	504,500

Me'afua fakafuofua

'Oku hā 'i he *Fika E2* 'a e ngaahi me'afua ke fua'aki 'a e 'atita 'o e ngaahi me'a mahu'inga 'i he koloa ngaohi 'e fakahoko 'i he 2022-23, 'a ia ko e konga ia 'o e ngaahi ngāue ke fakahoko.

Fika E2

Koloa ngaohi 2: Lipooti faka'atita 'o e ngaahi fakamatala fakapa'anga

Me'afua 'o e fakahoko ngāue	Me'afua	Taketi - 2022-23	Ola 'amanaki ki ai 2021-22	Taketi 2021-22	Ola totonus 2020-21
Lahi					
Ngaahi lipooti ki he kau taki ngāue 'o fakahoko 'a e ola 'o e sivi faka'atita	Fika	20	15	19	16
Lipooti 'atita tala fakakaukau	Fika	17	14	13	13
Vakai'i mo tali 'a e ngaahi 'atita tau'atāina	Fika	3	5	7	3
Ngaahi ngāue tokoni kehe	Fika		2		
Lelei					
Fakakatoa hono tali 'e he kakai 'a e ngaahi lipooti 'atita	Maaka	9	8	8	8
Taimi totonus					
Ngaahi lipooti ki he kau taki ngāue 'o fakahoko 'a e ola 'o e sivi faka'atita	Peseti	95	95	95	95
'Ave tala fakakaukau faka'atita 'i loto 'i he taimi kuo tu'utu'uni 'e he Lao	Peseti	95	95	95	95
Vakai'i mo tali 'a e ngaahi fakamatala kuo 'osi 'atita'i mavahe 'i loto he taimi kuo 'osi fai kiai 'a e felotoi	Peseti	95	95	95	95
'Ave e ngaahi tokoni kehe 'i loto 'i he taimi na'e 'osi lototaha kiai	Peseti	95	95	95	95
Fakamole					
Kātoa fakamole	\$afe	\$504			

Me'afua 'o e fakahoko fatongia

Ko e me'afua tefito ki hono fua 'o e fakahoko fatongia 'o e kaungāue 'i he timi 'oku nau 'atita'i 'a e fakamatala fakata'u 'a e ngaahi pisinisi 'a e pule'anga:

- Ko e lava ke fakahoko 'a e 'atita 'o fakatatau ki he fiema'u 'a e founiga ngāue kuo tali
- Ko e peseti 'e 95% 'o e ngaahi 'atita 'oku lava ke fakahoko 'o 'ikai to e lahi hake 'i he houa na'e vahe'i ke fai ai 'a e 'atita.
- Ko e peseti 'e 95% 'o e ngaahi 'atita kuo fakakakato 'i he taimi aleapau mo e ngaahi kautaha.
- Malava ke mahino'i 'a e founiga ngāue kuo tali ki hono fakamā'opo'opo 'o e fakamatala pa'anga fakamamani lahi
- Ke kei tauhi mo pukepuke 'a e vā fengāue'aki mo e ngaahi potungāue.
- Ke malava 'o fakakakato 'a e ngāue 'i he taimi 'i loto 'i he taimi kuo vahe'i ki ai.
- Ke malava 'o ngāue'aki 'a e ngaahi founiga ngāue kuo tali 'i he taimi 'oku fakahoko ai ha fo'i ngāue.

Output 3: Lipooti faka'atita 'o e ola

Ke fakahoko taimi totonu hono lipooti 'a e ngaahi ola faka'atita 'o e ngaahi kaveinga kuo fili mo fakahoko taimi totonu 'a hono sivi 'o e fakahoko fatongia 'a e ngaahi potungāue 'a e pule'anga 'oku fakahoko 'o fakatatau ki he'enau palani ngāue pea lipooti.

Ngaahi tefito'i fatongia

Ko e ngaahi me'a mahu'inga 'i hono fa'u 'o e koloa ngaohi ko'eni ko e:

- Lipooti 'atita 'o e ola 'o e ngaahi ngāue mahu'inga
- Lipooti ki he ola 'o e fakahoko fatongia 'a e ngaahi potungaue

Ivi ngāue

Ko e 'Iuniti Sivi Faka'atita 'o e Ola 'oku fakafatongia'aki kinautolu 'a e Koloa Ngaohi 3, mo e kaungāue 'e toko nima (5), 'o taki ai 'a e Talēkita Pule. 'Oku to e vaheua 'a e 'Iuniti'ni 'i ha Va'a Ngāue 'e 2. Kuo 'osi vahe'i ki he kaungāue 'a e houa takitaha, 'a ia ko e houa ko ia' 'oku fekau'aki tonu pe ia mo ha ngāue 'e fakahoko ki he Koloa Ngaohi 'o e 'Iuniti'ni 'o hangē ko 'ene hā 'i he *Fika 3*. 'I he *Tepile 3.1* 'oku hā ai 'a e ngaahi houa ngāue 'a e 'Iuniti'ni pea ko e *Tepile 3.2*, ko e fakamole fakapolokalama ia 'a e 'Iuniti'ni ki he Patiseti 2022-23.

Tepile 3.1: Houa ngāue 'a e kaungāue ki he 2022-23

Hingoa	Lakanga	Houa ngāue
(‘atā) Cathreen Mafi	Talēkita Pule ‘Atita Pule	877
Va'a Ngāue 1: Popua Mafi Siupeli A Jr Hakaumotu	‘Atita Mā’olunga ‘Atita	1,142 1,142
Va'a Ngāue 2: Mitolomoa Taka Kalisi Tualau	‘Atita Mā’olunga ‘Atita	1,142 722
Kātoa 'o e houa ngāue		5,025

Tepile 3.2: Fakamole fakapolokalama si'i (vakai ki he Fakalahi H, peesi 24, polokalama 02, polokalama si'i 02)

Polokalama si'i	Mahu'inga
Kaungāue tu'uma'u (10xx)	310,800
Totongi koloa mo e ngāue (14xx)	1,000
Kātoa	\$311,800

Me'afua fakafuofua

‘Oku hā ‘i he *Fika E3* ‘a e ngaahi me’afua ke fua’aki ‘a e ‘atita ‘o e ngaahi me’ā mahu’inga ‘i he koloa ngaohi ‘e fakahoko ‘i he 2022-23, ‘a ia ko e konga ia ‘o e ngaahi ngāue ke fakahoko.

Fika E3 Koloa ngaohi 3: Lipooti faka’atita ‘o e ola

Me'afua 'o e fakahoko ngāue	Me'afua	Taketi 2022-23	Ola 'amanaki ki ai 2021-22	Taketi 2021-22	Ola totonu 2020-21
Lahi					
Ngaahi ‘Atita ‘o e ola	Fika	2	1	2	1
Ngaahi ‘atita ‘o e sivi ‘o e fakahoko fatongia	Fika	4	2	4	-
Lelei					
Fakakātoa hono tali ‘e he kekai ‘a e ngaahi lipooti ‘atita1	Maaka	8	8	8	8
Taimi totonu					
Ngaahi lipooti ‘o e ‘atita’i ‘o e ola ke ‘ave ‘i loto ‘i he taimi kuo ‘osi tu’utu’uni	Peseti	95	95	95	90
Fakamole					
Katoa ‘o e fakamole	\$afe		\$311		

Me'afua 'o e fakahoko fatongia

Ko e tefito’i me’ā fua ki he fakahoko fatongia ‘a e va’ā ni ‘e vakai’i ia ‘o fakatatau ki he ngaahi me’afua ni:

- Ke malava ‘o fakahoko ‘a e ‘Atita mo fai hono lipooti ‘i he taimi ‘oku ‘osi tukuatu ke fakahoko ai.
- Ke Maa’usia ‘a e koloa ngaohi na’e tāketi ki ai.
- Ke malava ‘o fakahoko ‘a e ‘Atita ‘o fakatatau kihe ngaahi ngaue kuo vahe ke fakahoko.

Koloa ngaohi 4: Lipooti Faka'atita 'o e Faipau ki he Lao

Ke fakahoko fakata'u 'a hono sivi faka'atita 'o e faipau ki he lao 'a e ngaahi potungāue 'a e pule'anga, ngaahi tokoni pea mo e ngaahi poloseki fakalakalaka.

Ngaahi tefito'i fatongia

Ko e ngaahi me'a mahu'inga 'i hono fa'u 'o e koloa ngaohi ko'eni ko e:

- Ko hono 'oatu 'a e ngaahi tohi ki he ngaahi ngāue'anga na'e sivi-faka'atita 'o fakahā ki he kau taki ngāue 'o e ngaahi potungāue 'a e ola 'o e ngaahi sivi-faka'atita na'e fakahoko.
- Ko hono tukuatu 'a e lipooti 'atita 'i hono fakamā'opo'opo 'a e fakamatala pa'anga 'a e poloseki fakalakalaka pea mo e tohi ki he kau taki ngāue.
- Fakapapau'i 'a e ngaahi setifikeiti 'o e ngaahi tokoni 'a e pule'anga ki he ngaahi ako'anga.
- Ngaahi ngāue tokoni kehe 'oku felāve'i mo e fatongia 'o e sivi faka-'atita 'o e pa'anga o e ngaahi founiga ngāue.

Ivi ngāue

Ko e 'Iuniti Faipau ki he Lao 'oku fakafatongia'aki 'a e Koloa Ngaohi 4, mo e kaungāue 'e toko hongofulu-māono (16) 'o tataki ia 'e he Talēkita. 'Oku toe vaheua 'a e kaungāue 'e toko 16 'i ha Va'a Ngāue 'e ua (2). Ko e fatongia 'o e Va'a Ngāue 1 ke 'atita'i 'a e pa'anga tokoni faka-Fale Alea pea mo hono 'atita'i 'a e ngaahi potungāue 'a e pule'anga, ka ko e Va'a Ngāue 2 'oku fatongia'aki 'a hono 'atita'i 'o e ngaahi poloseki fakalakalaka. Kuo 'osi vahe'i ki he kaungāue 'a e houa takitaha, 'a ia ko e houa ko ia' 'oku fekau'aki tonu pe ia mo ha ngāue e fakahoko ki he Koloa Ngaohi 'o e 'Iuniti' ni 'o hangē ko 'ene hā 'i he *Fika 4*. 'I he *Tepile 4.1* 'oku hā ai 'a e ngaahi houa ngāue 'a e 'Iuniti' ni pea ko e *Tepile 4.2*, ko e fakamole fakapolokalama ia 'a e 'Iuniti' ki he Patiseti 2022-23.

Tepile 4.1: Houa ngāue 'a e kaungāue ki he 2022-23

Hingoa (‘atā)	Lakanga	Houa ngāue
	Talēkita Pule	-
Va'a Ngāue 1:		
Luseane 'Aho	‘Atita Pule	60
Inverness Filise	‘Atita Ma’olunga	1,142
Filatoa Vailea	‘Atita Mā’olunga	1,142
Sione Moala	‘Atita	1,142
Paeahelotu Tonga’onevai	‘Atita	1,142
Salome Halapua	‘Atita	1,142
‘Elina Koloamatangi	‘Atita	1,142
Semisi Vaikona	‘Atita	1,142
Makelesi Maile	‘Atita	1,142
Malia Tauvaka	‘Atita	1,142

Hingoa	Lakanga	Houa ngāue
Va'a Ngāue 2:		
Kentucky Tai	'Atita Pule	1,028
Mele Lupeitu'u	'Atita Mā'olunga	1,142
Taiala Fulivai	'Atita Mā'olunga	1,142
Maile K. Fonua	'Atita	1,142
Lutimila Tafea	'Atita	1,142
Tevita Fotofili	'Atita	1,142
Kātoa houa ngāue		17,076

Tepile 4.2: Fakamole fakapolokalama si'i (vakai ki he Fakalahi H, peesi 25, polokalama 02, polokalama si'i 03)

Polokalama si'i	Mahu'inga
Kaungāue tu'uma'u (10xx)	527,300
Totongi koloa mo e ngāue (14xx)	3,000
Kātoa	\$530,300

Me'afua fakafuofua

'Oku hā 'i he *Fika E4* 'a e ngaahi me'afua ke fua'aki 'a e 'atita 'o e ngaahi me'a mahu'inga 'i he koloa ngaohi 'e fakahoko 'i he 2022-23, 'a ia ko e konga ia 'o e ngaahi ngāue ke fakahoko.

Fika E4

Koloa ngaohi 4: Lipooti faka'atita 'o e faipau ki he lao

Me'afua 'o e fakahoko ngāue	Me'afua	Taketi 2022-23	Ola 'amanaki ki ai 2021-22	Taketi 2021-22	Ola totolu 2020-21
Lahi					
Ngaahi lipooti ki he kau taki ngāue 'o fakahoko 'a e ola 'o e sivi faka'atita	Fika	39	35	40	61
Ngaahi tala fakakaukau faka'atita	Fika	17	13	10	12
Ngaahi tohi fakamo'oni	Fika	12	20	53	56
'Atita Makehe	Fika			1	1
Lelei					
Fakakātoa hono tali 'e he kakai 'a e ngaahi lipooti 'atita	Maaka	9	9	9	9
Taimi totonu					
Ngaahi tohi ki he kau taki ngāue ke 'ave 'i loto 'i he taimi kuo 'osi tu'utu'uni	Peseti	95	95	95	100
Ngaahi tohi fakamo'oni ke 'ave 'i loto he taimi na'e 'osi tu'utu'uni	Peseti	95	95	95	100
Ngaahi ngāue tokoni kehe ke 'ave 'i loto 'i he taimi na'e fai ki ai 'a e felotoi	Peseti	95	95	95	100
Fakamole					
Kātoa 'o e fakamole	\$afe	\$530			

Me’afua ‘o e fakahoko fatongia

Ko e me’afua tefito ‘o e sivi faka’atita ‘o e faipau ki he lao ‘a e timi’ ‘oku ‘amanaki ke toe vakai’i hangē ko ia ‘oku hā atu ‘i lalo:

- Lahi totonu ‘o e ngaahi lipooti ‘e ‘oatu ki he kau taki ngāue
- Ke kakato e ngāue ‘i hono taimi totonu na’e palani ki ai
- Fakakakato ‘a e lahi e ngāue na’e palani ki ai. Ko e lahi ia ‘a e lipooti ‘o e ola ‘a e ‘atita ki he kau taki ngāue ka e pehē ‘a e tala fakakaukau tau’atāina ‘a e ‘atita.
- Kakato ‘a e ngāue ‘i hono taimi totonu. Houa fakaangaanga ki hono ‘atita’i e ngaahi potungaue ‘o kakato pe ‘i hono taimi totonu.
- Houa ngāue ‘a e ‘ofisa ngāue ki he ‘akauni ‘elia takitaha ‘oku ‘i loto pe ‘i he houa fakaangaanga.

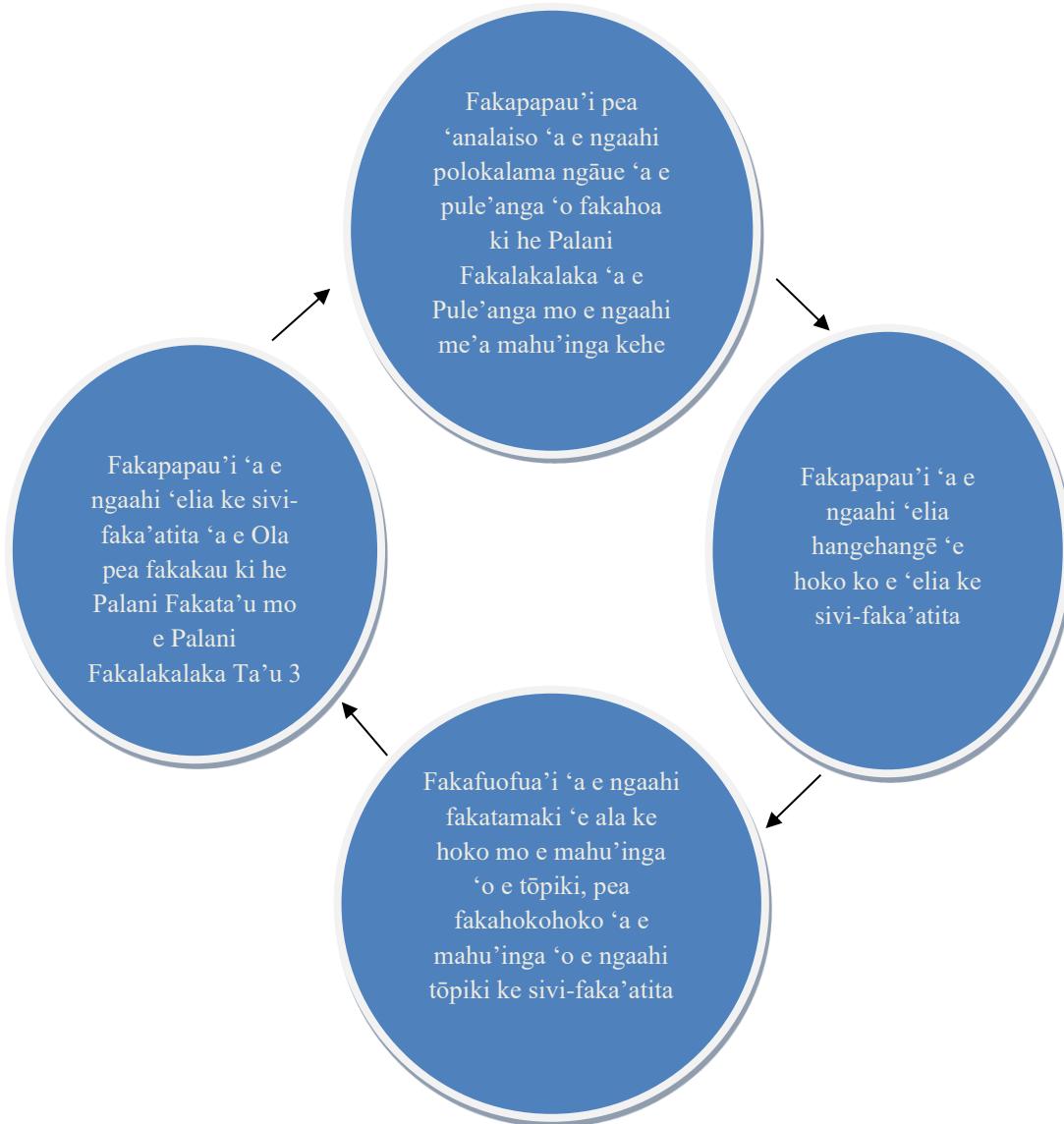
Fakalahi F

Ko e anga hono fili ha ‘elia ke ‘atita’i ‘o e ola

‘Oku ‘omai ‘e he *Fika F1* ‘a e ngaahi founга ‘oku fili ‘aki ha ‘elia ke fakahoko hono sivi-faka’atita ‘o e maa’usia ‘o e ola ‘o ha ngāue.

Fika F1

Founга hono fili ha ‘elia ke ‘atita’i maa’usia ‘o e ola ‘o e ngāue

Fakalahi H

Patiseti Fakaangaanga Fakamole Faka-Polokalama mo e Polokalama si'i ki he ta'u 2022-23

03 ‘Ofisi ‘o e ‘Atita Seniale (Office of the Auditor General)

	Esitimet (Estimate) 20/21	Esitimet Fakatonutonu (Revised Budget) 20/21	Esitimet (Estimate) 2021/22	Esitimet (Estimate) 2022/23
PA'ANGA HU ATU (<i>EXPENDITURE</i>)				
Kaungaue Tu'uma'u (<i>Established Staff</i>) (10xx)	1,515,800	1,132,718	1,472,200	1,666,600
Kaungaue Lau'aho (<i>Unestablished Staff</i>) (11xx)	8,300	0	8,300	8,300
Fefononga'aki mo Fetu'utaki (<i>Travel & Communications</i>) (12xx)	60,600	65,957	82,100	82,100
Tauhi mo fakalelei me'angae (<i>Maintenance & Operations</i>) (13xx)	30,800	12,631	31,800	31,800
Totongi koloa mo e ngaeue (<i>Purchased of goods and services</i>) (14xx)	325,800	212,821	320,200	356,500
Ngaahi Koloa (<i>Assets</i>) (20xx)	100	67,982	53,100	50,100
Pa'anga Fakakatoa Hu Atu (Total Expenditure)	1,941,400	1,492,108	1,967,700	2,195,400

MA'U'ANGA PA'ANGA (*SOURCE OF FUNDS*)

Panga mei he Pule'anga Tonga (<i>Government of Tonga Fund</i>)	Cash	1,941,400	1,492,108	1,967,700	2,195,400
Pa'anga tokoni mei muli (<i>Confirm Budget Support</i>)	Cash				
Fefolau'aki ki Tu'apule'anga (Overseas Travel)					
Pa'anga Fakakatoa (<i>Total Funding</i>)		1,941,400	1,492,108	1,967,700	2,195,400

Fakamole Fakapolokalama (*Expenditure by Program*)**Polokalama 01 (Program 01): Pule'i mo Fale'i (*Leadership and Policy Advice*)****Polokalama si'i 01 (Sub-Program 01): 'Ofisi 'o e 'Atita Seniale (*Office of the Auditor General*)**

	Esitimet (Estimate) 20/21	Esitimet Fakatonutonu (Revised Budget) 20/21	Esitimet (Estimate) 2021/22	Esitimet (Estimate) 2022/23
Kaungaue Tu'uma'u (<i>Established Staff</i>) (10xx)	123,100	127,419	130,900	130,900
Kaungaue Lau'aho (<i>Unestablished Staff</i>) (11xx)				
Fefononga'aki mo Fetu'utaki (<i>Travel & Communications</i>) (12xx)				
Tauhi mo fakalelei me'angae (<i>Maintenance & Operations</i>) (13xx)				
Totongi koloa mo e ngaeue (<i>Purchased of goods and services</i>) (14xx)				
Fakamole ki he ngaahi ngaeue lalahi (<i>Capital expenses</i>) (20xx)				
Pa'anga Fakakatoa Hu Atu (<i>Total Expenditure</i>)	123,100	127,419	130,900	130,900

Nouti (Notes):

- 10 Vahenga (*Salaries*) **94,100**; Ngaahi monu'ia makehe (*Other allowances*) **100**; 'Inasi 'o e Pule'anga ki he Vahenga Malolo (*Government Contribution to Retirement Fund*) **23,700**; Ngaahi monu'ia ki he 'Atita Seniale (*CEO Benefits*) **13,000**.

Polokalama 01 (Program 01): Pule'i mo Fale'i (*Leadership and Policy Advice*)

Polokalama si'i 02 (Sub-Program 02): Ngaahi Ngaue Poupou (*Corporate Services*)

	Esitimet (Estimate) 20/21	Esitimet Fakatonutonu (Revised Budget) 20/21	Esitimet (Estimate) 2021/22	Esitimet (Estimate) 2022/23
Kaungaue Tu'uma'u (<i>Established Staff</i>) (10xx)	220,300	162,044	211,400	196,000
Kaungaue Lau'aho (<i>Unestablished Staff</i>) (11xx)	8,300		8,300	8,300
Fefononga'aki mo Fetu'utaki (Travel & Communications) (12xx)	60,600	65,957	82,100	82,100
Tauhi mo fakalelei me'angae (<i>Maintenance & Operations</i>) (13xx)	30,800	12,631	31,800	31,800
Totongi koloa mo e ngaue (<i>Purchased of goods and services</i>) (14xx)	318,900	209,968	313,300	349,600
Fakamole ki he ngaahi ngaue lalahi (<i>Capital expenses</i>) (20xx)	100	67,982	53,100	50,100
Pa'anga Fakakatoa Hu Atu (<i>Total Expenditure</i>)	639,000	518,582	700,000	717,900

Nouti (Notes):

- 10 Vahenga (*Salaries*) **171,800**; Inasi 'o e Pule'anga ki he Vahenga Malolo (*Government Contribution to Retirement Fund*) **17,200**; Le'ole'o ki he lakanga 'oku 'ata (*Acting Allownaces*) **7,000**.
- 11 Totongi kaungaue lau'aho (*wages*) **8,300**.
- 12 Fefolau'aki Fakalotofonua (*Domestic Travel*) **35,600**; Fefolau'aki ki Tu'apule'anga (*Overseas Travel*) **44,800**; Totongi fe'ave'aki meili (*Postal Charges*) **200**; Totongi Tu'uaki (*Advertising & Public*) **500**; Totongi Fetu'utaki (*Telecommunication Charges*) **\$1,000**.
- 13 Totongi 'utu 'o e me'alele (*Fuel*) **10,000**; Totongi fe'ave'aki meili (*Freight*) **300**; Fakalelei 'o e me'angae (*Maintenance of Office Equipment*) **9,000**; Fakalelei 'o e me'angae faka-Komipiuta (*Maintenance Computer System*) **1,000**; Fakalelei 'o e me'alele (*Maintenance of Vehicles*) **8,000**; Fakalelei 'o e Fale (*Maintenance of Building & Compounds*) **3,500**.
- 14 Tohi mo e ngaahi makasini (*Books, Periodical & Publication*) **2,000**; 'Uhila (Electricity) **43,300**; Vai (Water) **3,500**; Naunau Faka'ofisi (Office Supplies) **42,400**; Paaki mo Fakatau Naunau (*Printing & Stationery*) **8,000**; Teunga Ngaue (Uniform) **11,000**; Totongi Tukuhau (*Subscriptions*) **13,000**; Totongi Nguae'aki (*Rental*) **125,400**; Ngaahi totongi fale'i mo e ako ngaue (*Tranining & Conference*) **15,400**; Talitali kakai (*Hospitality*) **2,000**; Laiseni (*Licenses*) **28,400**; Tauhi ma'a 'a e ngaue'anga (*Cleanings*) **3,900**; Ngaahi totongi fale'i mo e tokoni fakatekinikale fakapolofesinale (*Consultant & Technical Assistants Professional Fees*) **38,000**; Computer Supplies (*Naunau faka-Komipiuta*) **3,000**; Technical Supplies (*Naunau Fakatekinikale*) **8,300**; Catering & Refreshment **2,000**
- 20 Ngaahi naunau faka'ofisi fo'ou (*New Office Equipments*) **6,100**; Ngaahi Komipiuta Fo'ou (*New Computers*) **40,000**; Me'angae Fakatekinikale (*Technical Equipment*) **4,000**.

Polokalama 02 (Program 02): Ngaahi Ngau Faka'atita ke fakahoko (*Audit Operation*)**Polokalama si'i 01 (Sub-Program 01): Sivi Faka'atita 'o e Ngaahi Ngau Fakapa'anga (*Financial Audit*)**

	Esitimet (Estimate) 20/21	Esitimet Fakatonutonu (Revised Budget) 20/21	Esitimet (Estimate) 2021/22	Esitimet (Estimate) 2022/23
Kaungaue Tu'uma'u (<i>Established Staff</i>) (10xx)	397,200	312,635	375,100	501,600
Kaungaue Lau'aho (<i>Unestablished Staff</i>) (11xx)				
Fefononga'aki mo Fetu'utaki (Travel & Communications) (12xx)				
Tauhi mo fakalelei me'angae (<i>Maintenance & Operations</i>) (13xx)				
Totongi koloa mo e ngaue (<i>Purchased of goods and services</i>) (14xx)	2,900	392	2,900	2,900
Fakamole ki he ngaahi ngau lalahi (<i>Capital expenses</i>) (20xx)				
Pa'anga Fakakatoa Hu Atu (Total Expenditure)	400,100	313,027	378,000	504,500

Nouti (Notes):

- 10 Vahenga (*Salaries*) **456,000**; 'Inasi 'o e Pule'anga ki he Vahenga Malolo (*Government Contribution to Retirement Fund*) **45,600**.
- 14 Naunau Faka'ofisi (Office Supplies) **2,900**.

Polokalama 02 (Program 02): Ngaahi Ngaue Faka'atita ke fakahoko (*Audit Operation*)
Polokalama si'i 02 (Sub-Program 02): Sivi Faka'atita 'o e Maa'usia 'o e Ola (*Performance Audit*)

	Esitimet (<i>Estimate</i>) 20/21	Esitimet (<i>Revised Budget</i>) 20/21	Esitimet (<i>Estimate</i>) 2021/22	Esitimet (<i>Estimate</i>) 2022/23
Kaungaue Tu'uma'u (<i>Established Staff</i>) (10xx)	315,400	161,824	296,800	310,800
Kaungaue Lau'aho (<i>Unestablished Staff</i>) (11xx)				
Fefononga'aki mo Fetu'utaki (Travel & Communications) (12xx)				
Tauhi mo fakalelei me'angae (<i>Maintenance & Operations</i>) (13xx)				
Totongi koloa mo e ngaue (<i>Purchased of goods and services</i>) (14xx)	1,000	513	1,000	1,000
Fakamole ki he ngaahi ngaue lalahi (<i>Capital expenses</i>) (20xx)				
Pa'anga Fakakatoa Hu Atu (<i>Total Expenditure</i>)	316,400	162,337	297,800	311,800

Nouti (Notes):

- 10 Vahenga (*Salaries*) **282,500**; Inasi 'o e Pule'anga ki he Vahenga Malolo (*Government Contribution to Retirement Fund*) **28,300**.
- 14 Naunau Faka'ofisi (Office Supplies) **1,000**.

Polokalama 02 (Program 02): Ngaahi Ngaue Faka'atita ke fakahoko (*Audit Operation*)
Polokalama si'i 03 (Sub-Program 03): Sivi Faka'atita 'o e Faipau ki he Lao (*Compliance Audit*)

	Esitimet (<i>Estimate</i>) 20/21	Esitimet Fakatonutonu (<i>Revised Budget</i>) 20/21	Esitimet (<i>Estimate</i>) 2021/22	Esitimet (<i>Estimate</i>) 2022/23
Kaungaue Tu'uma'u (<i>Established Staff</i>) (10xx)	459,800	368,795	458,000	527,300
Kaungaue Lau'aho (<i>Unestablished Staff</i>) (11xx)				
Fefononga'aki mo Fetu'utaki (Travel & Communications) (12xx)				
Tauhi mo fakalelei me'angae (<i>Maintenance & Operations</i>) (13xx)				
Totongi koloa mo e ngaue (<i>Purchased of goods and services</i>) (14xx)	3,000	1,948	3,000	3,000
Fakamole ki he ngaahi ngaue lalahi (<i>Capital expenses</i>) (20xx)				
Pa'anga Fakakatoa Hu Atu (<i>Total Expenditure</i>)	462,800	370,743	461,000	530,300
GRAND TOTAL	1,941,400	1,492,108	1,967,700	2,195,400

Nouti (Notes):

- 10 Vahenga (*Salaries*) **479,400**; Inasi 'o e Pule'anga ki he Vahenga Malolo (*Government Contribution to Retirement Fund*) **47,900**.
- 14 Naunau Faka'ofisi (Office Supplies) **3,000**.

Fakalahi I

Patiseti fakaangaanga hūatu mo e hūmai ki he Ta'u 2022/23, 2023/24 mo e 2024/25

Min	Revised Code	Names	Budget Estimate 2022/23	Budget 23/24	Budget 24/25
3	03-102000-0410-0000	Audit Fees	130,000	130,000	130,000
3	03-101111-1001-0000	Salaries	94,100	94,100	94,100
3	03-101111-1003-0000	Other Allowances	100	100	100
3	03-101111-1005-0000	Government Contribution to Retirement Fund	23,700	23,700	23,700
3	03-101111-1030-0000	CEO/Minister Benefits	13,000	13,000	13,000
3	03-102111-1001-0000	Salaries	171,800	171,800	171,800
3	03-102111-1005-0000	Government Contribution to Retirement Fund	17,200	17,200	17,200
3	03-102111-1026-0000	Acting Allowance	7,000	7,000	7,000
3	03-102111-1101-0000	Wages	8,300	8,300	8,300
3	03-102111-1201-0000	Domestic Travel	35,600	35,600	35,600
3	03-102111-1202-0000	Overseas Travel	44,800	44,800	44,800
3	03-102111-1204-0000	Postal Charges	200	200	200
3	03-102111-1206-0000	Advertising & Publicity	500	500	500
3	03-102111-1301-0000	Fuel	10,000	10,000	10,000
3	03-102111-1302-0000	Freight	300	300	300
3	03-102111-1308-0000	Maintenance of Office Equipment	9,000	9,000	9,000
3	03-102111-1309-0000	Maintenance of Vehicles	8,000	8,000	8,000
3	03-102111-1318-0000	Maintenance of Buildings & Compounds	3,500	3,500	3,500
3	03-102111-1401-0000	Books, Periodicals & Publications	2,000	2,000	2,000
3	03-102111-1402-0000	Electricity	43,300	43,300	43,300
3	03-102111-1405-0000	Water	3,500	3,500	3,500
3	03-102111-1406-0000	Office Supplies	42,400	42,400	42,400
3	03-102111-1407-0000	Printing	8,000	8,000	8,000
3	03-102111-1408-0000	Uniforms	11,000	11,000	11,000
3	03-102111-1411-0000	Subscription	13,000	13,000	13,000
3	03-102111-1413-0000	Rental	125,400	125,400	125,400
3	03-102111-1418-0000	Training & Conferences	15,400	15,400	15,400

Min	Revised Code	Names	Budget Estimate 2022/23	Budget 23/24	Budget 24/25
3	03-102111-1422-0000	Hospitality	2,000	2,000	2,000
3	03-102111-1435-0000	Licences	28,400	28,400	28,400
3	03-102111-1448-0000	Cleaning Supplies	500	500	500
3	03-102111-1480-0000	Consultants & Technical Assistants Professional Fees	38,000	38,000	38,000
3	03-102111-2003-0000	New Office Equipment	100	100	100
3	03-102111-1450-0000	Computer Supplies	3,000	3,000	3,000
3	03-102111-1417-0000	Technical Supplies	8,300	8,300	8,300
3	03-102111-1427-0000	Catering/Refreshment	2,000	2,000	2,000
3	03-102111-1304-0000	Maintenance of Computer System	1,000	1,000	1,000
3	03-102111-2004-0000	New Computers	30,000	30,000	30,000
3	03-102741-1493-0000	COVID19			
3	03-102741-1448-0000	Cleaning Supplies	3,400	3,400	3,400
3	03-102741-2004-0000	New Computers	10,000	10,000	10,000
3	03-102741-2003-0000	New Office Equipment	6,000	6,000	6,000
3	03-102741-2011-0000	Technical Equipment	4,000	4,000	4,000
3	03-102741-1203-0000	Telecommunication Charge	1,000	1,000	1,000
3	03-201112-1001-0000	Salaries	456,000	456,000	456,000
3	03-201112-1005-0000	Government Contribution to Retirement Fund	45,600	45,600	45,600
3	03-201112-1101-0000	Wages			
3	03-201112-1406-0000	Office Supplies	2,900	2,900	2,900
3	03-202112-1001-0000	Salaries	282,500	282,500	282,500
3	03-202112-1005-0000	Government Contribution to Retirement Fund	28,300	28,300	28,300
3	03-202112-1406-0000	Office Supplies	1,000	1,000	1,000
3	03-203112-1001-0000	Salaries	479,400	479,400	479,400
3	03-203112-1005-0000	Government Contribution to Retirement Fund	47,900	47,900	47,900
3	03-203112-1101-0000	Wages			
3	03-203112-1406-0000	Office Supplies	3,000	3,000	3,000
3	13-101111-1418-1111	Training & Conferences		200,000	200,000

			2,195,400	2,395,400	2,395,400
--	--	--	------------------	------------------	------------------

Fakatokanga'i: Ko hono 'atita'i 'o e Ngaahi Kautaha 'a e Pule'anga 'oku 'i ai hono totongi. Ko e ngaahi potungāue 'a e pule'anga 'oku 'ikai ha totongi ki ai.